

Bjørn Hemmer om Gabriel Scott

Av Kirsten og Thor Einar Hanisch

En av landets mest kjente og profilerte litteraturvitere, professor emeritus Bjørn Hemmer, Universitetet i Agder, er først og fremst kjent som Ibsenforsker, men har også markert våre sørlandsforfattere sterkt. I vår sammenheng er det selvsagt Gabriel Scott som gjelder, selv om han som vi også av og til trekker relasjoner mellom Scott og forfattervennen Vilhelm Krag, unntaksvis også Thomas Krag, Dette har også Hemmer gjort ved innledningen til de observasjoner og refleksjoner han 10/1 i telefon med TEH har gitt Gabriel Scott Selskabet anledning til å gjengi i Treskoposten. Disse anser vi har stor litterær verdi. Kilden er «Agder, Bygd og by i Norge, Gyldendal 1977»:

Gabriel Scott (1874-1958)

Maarten og Silius, Vilhelm Krags venner, går ut av sitt gode skinn den dagen det flytter «en forbanka Østlending fra Græmstad» til Steinsøya (Ny-Hellesund). De nekter å høre på forfatterens innvending om at en fra Grimstad ikke egentlig er for østlending å regne. Da slår nemlig Silius sin solide neve i kjøkkenbordet; «Ja, er `kje han Østlending, saa fins her `kje Østlendinger te`!» - Og Maarten tilføyer det avgjørende bevis: «For haa Fanken skulde han ellers med Møttor i Steinsundet?» -

Gabriel Scott vokste opp et godt stykke vest for Grimstad, men kom i modne år til å bosette seg enda lenger øst enn denne byen. Han hører først og fremst hjemme i Aust-Agder, og han ble dette fylkets dikter – liksom Vilhelm Krag rike stort sett ligger innenfor Vest-Agders grenser. Scott var ikke født på Sørlandet, men i Leith i Skottland, der hans far var norsk sjømannsprest. Faren, Svend Holst Jensen, ble prest i Høvåg da Gabriel var åtte år gammel. Og denne kystbygden har hatt noe av den samme betydning for Scott som Ny-Hellesund hadde det for Krag. Høvåg var for Scott både «den vakreste av kyststrimmelsens bygder» og den mest typiske, «et forminsket bilde av Sørlandet i sin helhet» - skriver han. Men Scott slo seg ikke for godt ned i sin barndoms egn. Samtidig som Krag fikk sin «Havbukta», kjøpte Scott hus på Tromøya ved innseilingen til Arendal, «Sørlandets største og vakreste øy», skriver han i det store oversiktsverket «Norge vårt land». Og her i «Maagereiret» bodde han i over 40 år. Han var ferdig med sine «læreår» og skapte i perioden 1915-47 rekken av de bøker som er blitt stående som høydepunktene i forfatterskapet: «Jernbyrden I-II» (1915-17), «Kilden» (1918), Det gyldne evangelium (1921), «Stien» (1925), «Fant» (1928), «Josefa» (1930), «Helgenen» (1936), «De vergeløse» (1938) og «En drøm om en drøm» I-II-III (1940-41-47) – for å nevne de viktigste.

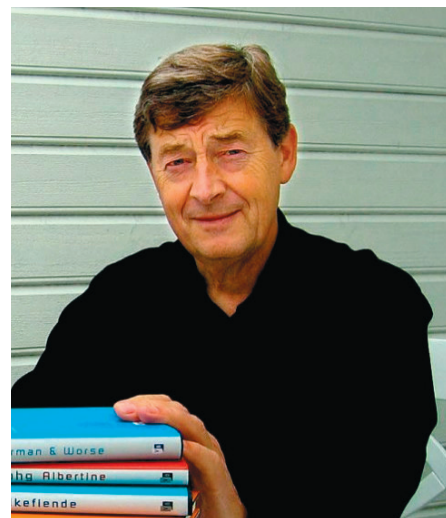
Scott utvidet grensene for det litterære Sørland, kartla nye områder av landsdelen. Hans perspektiv er videre enn Vilhelm

Krags; han trives tilsynelatende like godt ute ved kysten i fiskerens, skipperens eller alkejegeberens selskap – som inne på de øde heier i lag med den nøysomme sauegjeteren, fiskeren og hyrden – dikteren ferdes blant enkle, beskjedne folk, og de er for ham bærere av en årtusengammel tradisjon. De er ikke tidens mest typiske representanter akkurat, men snarere dikterens korrektiv til sin samtid. De har vandret gjennom sekler fra Genesaret-sjøens bredder og fra Betlehems marker – og dikteren har møtt dem i sin egen landsdel, ved kysten og i innlandet. Iallfall i sin diktningens verden.

Hans forfatternavn klinger fremmed, og hvorfor foreldrene gav han Scott-navnet, er ikke helt klart. Noen hevder at det ble gitt ham ved en kombinasjon av to forhold: Han var født i Skottland, og faren beundret forfatteren Walter Scott.

Scott – Gabriel – debuterte i 1894 som en noe tander nyromantiker med en samling «Digte». I noen av de bøkene som fulgte, bygger han vesentlig på historier og sagn fra Høvåg. Men han fortsetter også å skrive nyromantiske dikt og blir tidlig en allsidig forfatter. I 1898 kom første og to år senere del to av «Lillehavns mysterier». Det er sørlandsk småbyskildring, og Scott hadde brukt en del levende modeller uten å gjøre seg mye flid med å skjule det. Han fikk mange vondord for disse skildringene, men enda verre gikk det i Grimstad. Her brakte «Fugl Fønix» (1898) ham byen på nakken, da en rekke av byens borgere ble gjenkjent som hans modeller. Scott skal ved denne anledning ha funnet det klokest å fortrekke.

Han valgte altså tidlig et sørlandsk stoff, til å begynne med ofte med et satirisk og humoristisk siktemål. Sannsynligvis er det riktig å si at han i sine første dikterår hadde et noe «utvendig» forhold til hjemstavnen, dens miljø, tradisjoner og mennesker. Men han får også tak i noen vesentlige karaktertrekk, og den sørlandske humoren blir han tidlig fortrolig med. Han lyttet til den folkelige forteller, kystens glade skrønemaker med de fantastiske historier fra de syv hav. Kanskje hadde fortelleren

Bjørn Hemmer

Gabriel Scott

«Maagereiret»

ikke engang vært til sjøs selv – slik tilfellet var med Pider Ro. Scott besøkte ham flere ganger om bord i den gamle båten hans på havnen i Kristiansand. Og dikteren forteller selv om denne glade fortelleren og skrønemakeren:

«Best likte han sig, når han kunde fortelle med en flokk tilhørere omkring. Historiene kunne være hårreisende grove, så de ikke egnede sig for trykken, men de eide som oftest i rik monn underfundighetens kostelige gave som er så typisk for sørlendingen og er understrengen i lynnet hans og gir sproget dets dobbelte klang, som bare de lydhøre oppfatter.»

Scott samlet på disse historiene, merket seg «sproget og tonen og måten» - og bearbeidet dem så for utgivelse: «Pider Ros historier» (1905). Det er nettopp språktonen - bruken av dialekt og den underfundige humoren - som er det sørlandske innslaget i disse historiene. Miljøet er nok som regel stedfestet, men både det og Pider Ros opplevelser er egentlig hinsides all geografi og sannsynlighet.

Scott har flere ganger forsøkt å gi en samlende karakteristikk av den sørlandske mennesketype, og han vender i den forbindelse alltid tilbake til humoren som sørlendingens mest typiske og kanskje mest sympatiske trekk. Denne humoren har ikke den østlandske djerve og bråkende vesen, hevder han, den er underfundig, behersket og lavmælt. Men den kan også ha en farlig brodd. Det kreves lydhørhet av en fremmed hvis han skal bli vår denne sørlandske humoren, men denne lydhørheten er absolutt nødvendig for å forstå det sørlandske lynnet - hevder Scott. Og han fortsetter:

«Det underfundige i Sørlandets natur går i det hele igjen i sørlendingens karakter. Men den som ut fra det underfundige hos ham vil legge tyngden på hans humor, vil lett komme til å ta feil. For vel er humoren ekte nok, men den er ofte et skalkeskjul som dekker over en dobbelt bunn, et hemmelig gjemme i ham, hvor hans egentlige jeg holder til.»

Det er særlig hos de eldre sørlandske fortellere Scott har møtt den form for humor som han satte så høyt. Om dem skriver han et sted: «De eide humorens nådegave som bare de rene av hjertet gjør, dens overbærenhet og menneskelighet. De var ikke skadefro, de vesket ikke av ondskap og galde. Når de stakk, så stakk de med et smil og lune, humoren rundet brodden av.»

Scott så i den sørlandske humoren en hjertets overskuddsevne, en evne som gjør at man heller ikke tar seg selv altfor høytidelig. Scott har holdt inderlig og vedvarende av denne egenskapen, og han hadde mye av den selv. Som forfatter har han gang på gang tatt humoren i bruk, av og til med en brodd som ikke alltid har vært altfor «avrundet». Det hender nok at han vil ramme mennesket i sin alminnelighet, men ofte er det nettopp sine egne, landsdelens folk, han er ute etter. For selv om han stort sett vurderer sørlendingen høyt, er han langt fra blind for de negative og ødeleggende kreftene i det sørlandske småsamfunn: småligheten,

pietismen, sneversyn, misunnelsen, hykleriet, emissæruvesenet osv.

Skildringen av disse fenomenene er ofte sterkt farget av forfatterens «sørlandske» gemytt, men han kan slå hardt når han vil. Komedien «Himmeluret» (1905) er en vittig avsløring av emissærvirksomheten, med virkelighetsgrunnlag i en vekkelsesbølge som tidligere hadde gått over Vegårshei. Disse religiøse vekkelsene har for Scott stått som en vederstyggelighet, et falskt, hyklerisk spill som både leder godtroende mennesker på villspor og dessuten tjener til å dekke over de nedrigste karaktertrekk. Markus i «Kilden» opplever legpredikantens virksomhet som en forgiftning av tilværelsen, det er noe som stemmer tilværelsen like trist som «bedehusfarven». Predikanten er farligere enn presten: «presten han savner ånden og alt», men predikanten spiller derimot Gud, og tukter menneskene slik at de legger seg til «alskens sødladde fakter som skal skjule dets innerste art», - I 1935 tar Scott igjen opp dette fenomenet til behandling - med munterhet og brodd - i «Skipper Terkelsens levnedsløp».

Scott har altså sett noen av de samme utvektene i de sørlandske samfunn som Vilhelm Krag kritiserte. Likevel ser det ut til at Scott vurderer sørlendingen høyere enn Krag, og de er iallfall nokså ulike i sin oppfatning av hans tålmodighet, hans erttertenksomme vesen. Krag irriterte seg grenseløst over det, men Scott skriver:

«Mennesket som bor i denne bløte kyststrimmelen, agdeværingen eller egden, er i det vesentlige en pyntelig og mer forbeholden natur enn den forholdsvis åpne østlending. Han utleverer seg ikke så fort og er vanskeligere å bli klok på. Men han har et godt nemme, og han har røttene dypt i slektsjorden, den særlig i tidligere tid har satt sitt tydeligere preg på ham. Det er noe sindig over ham som det så ofte er med mennesker som har levd ansikt til ansikt med jorden, og er blitt lutret gjennom arbeidet. Det var særlig tilfellet med den eldre slekt, som hadde respekt for tradisjonen og ikke hoppet på alt som var nytt - bare fordi det var nytt... Han ble en mann med skjønn på verdiene, ikke nettopp som du og jeg, men vi er jo også pokker til karer. Og han spadde akeren opp for hånden og harvet den med en rive av jern og lærte seg å se det store i det små - jeg er ikke så sikker på, om du og jeg kan det. Slik ble han et nøysomt og stillfarende menneske, som styrket sin karakter gjennom selvtukt og øvde seg i forsagelsens kunst og forsto å holde seg selv i age. Det gjorde at fremmede ofte tok feil og kom til å undervurdere ham. En medgjørlig kar, trodde de, han kan vi sakens tulle om fingeren. Men se der tok de grovt feil, egden er nok medgjørlig på sin måte, men bare til en viss grad.» («Den norske Turistforenings Årbok 1954».)

Om Scotts bilde av egden har virkelighetsgrunnlag, kan man nok diskutere, det er en generalisering og må tas for det generaliseringer er. Men det kan neppe herske tvil om at forfatteren her samtidig skildrer sitt eget ideal av en mennesketype. I en rekke av sine verker fremstiller han mennesker - helst fra Agder-miljø - som nettopp er bærer av alle de positive egenskaper og dyder han finner hos sørlendingen i den siterte artikkelen; sindighet, beskjedenhet, nøysomhet, verdibevissthet, psykologisk sans og selvfølgelig humoren. - Når det gjelder den siste egenskapen, er det full enighet mellom Scott og Krag. Også i synet på den sørlandske språktone er det overensstemmelse mellom dem. Krag mente at landskapet hadde gitt språket dets egenart. Scott hevder flere ganger at et landskap kan virke med en suggestiv makt, som i det lange løp setter sitt preg på menneskene som bor i egnen.

Omtanken for de vergeløses skjebne møter man av og til i både Vilhelm og Thomas Krag's diktning. Det samme gjelder troen på en enkel, medmenneskelig «religion» - fri for all teologisk forvrøvling. Men hos Gabriel Scott er dette mer enn et sporadisk innslag, det er drivkraften bak hans diktergjerning, livssynet og verdigrunnlaget. Og sterkere enn sine to sørlandske dikterbrødre opplever Scott naturen som det sted der mennesket møter livets kilde, det guddommelige selv.

Ifølge Bjørn Hemmer spenner Gabriel Scotts forfatterskap over et større register enn noen annens i Den sørlandske dikterskole. Han er nyromantiker og nyrealist, hjemstavnsdikter og barnebokforfatter, lyriker, dramatiker og episk folkelivsskildrer, folkelig humorist og religiøs mystiker. Men først og fremst er han den som har hatt sin diktningens røtter dypest og mest varig i Sørlandets jord.